

FRAGMENTS D'UN «DIETARI (MÉS O MENYS FILOSÒFIC) SENSE DATES»

Pere LLUÍS FONT

Nota. — He aplegat, per honorar la memòria d'en Pep Calsamiglia, uns quants retalls del meu «calaix de sastre». Com que es tracta d'un dietari «sense dates», enfilat-los alfabèticament m'ha semblat una manera còmoda d'endregar-los. En diria «engrunes filosòfiques», si no hagués de semblar que els vull posar sota un patronatge massa elevat. D'alguns, es pot dir que són resultat de converses amb en Pep. D'altres, m'agradaria pensar que no li serien del tot estranys. I els que no li agradessin, en Pep segur que els tractaria amb mirament —per dolents que siguin—, car era dels pocs que admeten de debò que l'amistat —i fins el mestratge (això, és clar, no ho diria ell)— pot ser compatible amb la diferència.

* * *

Admiració. Plató i Aristòtil deien que l'admiració és el principi de la filosofia. Descartes semblava pensar que és el dubte, però posava l'admiració com la primera de les passions. Si encara haguéssim de fer cas d'aquest criteri per discernir els filòsofs, la major part podrien anar pel món tranquil·lament d'incògnit. Reconèixer algun *Fèlix de les meravelles* seria notícia.

Amor. Ben mirat, potser sí que l'enamorament té alguna cosa a veure amb l'amor.

Animals màquines. La doctrina cartesiana dels animals màquines, que nega als animals la sensibilitat, és contrària al sentit comú i, pel cap baix, paradoxal. Però no pas més paradoxal que la doctrina del sentit comú, que els atribueix la sensibilitat tot negant-los la consciència. ¿Què pot voler dir, en efecte, «sentir» dolor, sense tenir-ne consciència?

La tesi dels animals màquines és una tesi metafísica, que no es refuta «mostrant» els sentiments dels animals, com semblava voler-ho fer La Fontaine seguint el sentit comú. És una refutació de *paysan du Danube* (si fa o no fa com voler refutar el dualisme cartesià amb arguments trets de la psicofisiologia o de la medicina psicosomàtica). Fabulista, a tes faules!

Art. Hom pot entendre kantianament l'art com l'expressió inspirada, que retroba d'esma i com d'instint les lleis de l'expressivitat biològica.

L'art més «instintual» —més «animal», que diria Joan Oliver— és la música; a continuació vénen la pintura no figurativa i la literatura en prosa. En canvi, són més artesanals, més tècniques, més «intel·lectuals» —i també més fàcilment academicistes— la pintura figurativa (per la importància del dibuix), l'escultura i la poesia. Quant a l'arquitectura, ja és gairebé només tècnica.

Ateisme. És tan difícil ser un bon ateu com ser un bon cristià. Kierkegaard mostra la dificultat de ser cristià; Sartre mostra la dificultat de ser ateu. N'hi ha que diuen: «intento ser cristià»; però ningú no diu: «intento ser ateu». Hom no s'adona que el pretès ateisme, generalment, no passa de ser naturalisme, és a dir, panteisme rebaixat. *Cum grano salis*, es podria dir que no és ateu qui vol, sinó qui pot.

Ateus. Tot allò que rebutgen els ateu em sembla, efectivament, rebutjable.

Beneiteria. Admirar les opinions filosòfiques, o polítiques, o religioses, d'un premi Nobel. El fet de ser un gran físic, per exemple, no li dona especial qualificació en àmbits que no són de la seva especial competència.

Biblioteca bàsica per al coneixement de l'home: la Bíblia, els tràgics grecs, Plató, Lucreci, Sèneca, Maquiavel, Montaigne, Cervantes, Shakespeare, Pascal, La Rochefoucauld, Spinoza, Kant, Hegel, Marx, Dostoievski, Nietzsche, Freud.

Bon sentit. «El bon sentit és la cosa més ben repartida del món, car tothom pensa estar-ne tan ben proveït que fins i tot els qui són més difícils d'accontentar en qualsevol altra cosa no acostumen a desitjar-ne més del que tenen» (Descartes).

Però hi ha esperits «coixos».

«¿D'on ve que un coix no ens irriti i que un esperit coix ens irriti? Perquè un coix reconeix que nosaltres caminem dret, i un esperit coix diu que som nosaltres els qui coixegem» (Pascal).

Canvi. Dues maneres de fer que tot continuï igual: fer canvis insignificants, voler canviar-ho tot.

Caricatures. Per veure el sentit d'algunes filosofies, el millor és fer-ne la caricatura. La caricatura acusa els trets tendencials, portant-los més enllà d'ells mateixos. Resulta tendenciosa, però pot ser més veritat que la fotografia. Amb el retrat «objectiu», *consideratis considerandis*, gairebé tots els filòsofs es salven; amb la caricatura, quasi cap.

Ciència i coneixement. Potser es podria dir que només hi ha «ciència» de l'universal, però que només hi ha «coneixement» —si n'hi ha— de l'individual.

Ciències humanes. Suposem que l'expressió no sigui retòrica. Poques coses poden passar per «científiques» en aquest camp. Són encara ciències de màniga ampla. No prendràs el nom de ciència en va.

Cientisme. És l'alienació de la ciència.

Clamor. «Un error clamorós ja sembla veritat», que deia Martí Rialp.

Clàssics. Hi ha dues tongades de clàssics de la filosofia: els antics (de Plató a Plotí) i els moderns (de Descartes a Hegel). Tot i no saber ben bé què vol dir aprendre filosofia, es pot dir que els clàssics són els *maîtres à penser*. Són per ser treballats i rumiats, més que no pas per ser defensats o refutats. Per poc que un s'hi endinsi, es pot retrobar en cada un d'ells (en un moment o altre del propi itinerari, a un nivell o altre de la pròpia personalitat). Si no es pot passar per tots, cal passar almenys, detingudament, per algun(s). De fet, cada un ho ha pensat, si no tot, gairebé tot. I, si bé no n'hi ha dos que diguin el mateix, tots parlen del mateix. Són, fins a un cert punt, com diverses variacions sobre un mateix tema.

Coartades de la filosofia: el diletantisme científic (sobretot en lingüística i en ciències socials), la política, l'anàlisi, la història de la filosofia.

Compromís. Qui no vol mullar-se, generalment és que ja està xop.

Coneixement. Per la tradició racionalista, no tot coneixement veritable és veritable coneixement.

Tampoc pels partidaris de la intuïció metafísica (intel·lectual o no) o del concepte en el sentit hegelianà. La simple «informació» és coneixement veritable, però no és veritable coneixement. La tradició empirista, en canvi, no té aquests escrúpols: entén el coneixement com a informació i prou.

Conquestes titàniques de la humanitat en l'ordre intel·lectual: 1) la superació del geocentrisme; 2) la superació del realisme.

Crueltat innocent: la dels infants i la dels neuròtics. ¿N'hi ha d'altra?

Déu, déus. Hom ha fet remarcar que «déus» no és el plural de «Déu». Potser s'hauria de dir, més aviat, que «Déu» no és el singular de «déus», que Déu no és un déu. Només Déu ens pot deslliurar dels déus. I potser només els déus ens «deslliuren» de Déu.

Dogmatisme i escepticisme. Semblen actituds antagòniques. Però, quan un pensa en el dogmatisme d'alguns «escèptics» o en l'escepticisme d'alguns «dogmàtics»...

Dolent. Hom sosté, a vegades, que el «dolent» és un malalt. O, almenys, un que s'ho passa malament. Sovint deu ser veritat. Alguna cosa d'això ha intuït la nostra llengua: «dolent» ve de *dolere*, sofrir. I hom entén que el sofriment pugui fer tornar «dolent». Que una persona «sigui» bona o dolenta no és independent de les seves circumstàncies. Ningú no sap de què seria capaç, ni en bé ni en mal, si es trobés en determinades circumstàncies. No s'hi val a fer el pinxo.

Dret natural. Una expressió contradictòria per designar una idea fecunda.

Educar. Mal que ens pesi, educar és sempre uniformar socialment, reduir les diferències. És el preu a pagar per les diferències civilitzades («educades»).

Enraonar. Una bona traducció de l'aristotèlic *zoon logon ekhon* podria ser: «animal capaç d'enraonar» (en el doble sentit de «raonar» i de «parlar»).

Ètica. Si hi ha alguna inflació insuportable, és la del discurs ètic. La tendència a parlar d'ètica pot ser un indicatiu de no tenir-ne.

Fatuïtat. Cinisme. La saviesa spinozista prescriu de *non ridere, non lugere neque detestari, sed intelligere*. No sempre és fàcil. Per exemple, davant de la fatuïtat: és difícil no sentir menyspreu. O davant del cinisme: és difícil no sentir indignació. Tampoc és desitjable.

Fe. El seu enemic és la credulitat, tant o més que la incredulitat.

Fe i ciència. Són d'ordre diferent. Si es relacionen —en forma d'idil·li, de tensió o de conflicte—, és a través d'una filosofia. És aquesta la que cal discutir.

Encara que, ben mirat, les afirmacions que acabo de fer són també fruit d'una filosofia. Que també caldria discutir. No hi ha, doncs, *puncti firmi* que hom pugui sostreure a la discussió, ni tan sols per regular la discussió. En filosofia, tot té retop.

Fideisme. Cal tenir almenys la formació científica necessària per no ser víctima del «fideisme» científic fomentat pels predicadors de la ciència sense escrúpols epistemològics (dels morals, ara, no en parlem).

El mateix passa amb l'art i la literatura. Cal tenir recursos per no sucumbir al «fideisme» artístic i literari, fomentat pels crítics mandarins o pels promotors agressius.

Filosofia. Fer filosofia és sempre intentar «burlar» la il·lusió de la immediatesa.

Filosofia. Filosofar és «desacostumar-se».

Filosofia. Alguns, que no saben practicar-la amb art, diuen que és una ciència.

Filosofia. La filosofia va *povera e nuda* (Dant) entre la ideologia i la ciència, riques i abillades.

Filosofia. La filosofia no pot ser mai simplement *ancilla* (ni de la teologia, ni de la política, ni de la ciència). Seria una mena de prostitució. Això no vol pas dir que no pugui prestar serveis.

Filosofia. En la filosofia acadèmica, hi ha dos àmbits amb un estatut epistemològic relativament clar: la lògica i la història de la filosofia. Hom hi pot trobar tota la gamma de cultivadors: bons, mediocres i dolents. En els altres camps, si no hi ha vertadera categoria, es cau ràpidament a pic.

Història. Cal tenir la paciència i el coratge de fer història, i no solament filosofia de la història.

Història. Refugiar-se en la història pot ser una deserció del present. Rebutjar la història pot ser una renúncia a entendre el present.

Història de la filosofia. Informació sense orientació és cega; orientació sense informació és buida.

Homenots.

Plató, Descartes, Kant: descobridors de grans espais mentals, que seran explorats sistemàticament pels postplatònics, els postcartesians i els postkantians.

Orígenes, sant Agustí: els dos genis creadors de la teologia cristiana. (La història de la teologia és la història de les recreacions de l'origenisme i de l'augustinisme.)

Sant Agustí, Llull: s'assemblen per la conversió, pel to de «confessió» de les seves obres, per la voluntat de mostrar la significació «catòlica», és a dir, universal, del cristianisme. Tots dos també, a més de ser «enormes», són «grans».

Llull, Dant: únics en tota l'edat mitjana per l'amplitud de la mirada i per la força creadora de pensament i de llenguatge.

Montaigne, Cervantes, Shakespeare: els supergrans de la literatura i de la «psicologia» del Renaixement (de la «psicologia», juntament amb Maquiavel).

Ideologia. És pensament interessat. Sovint, amb un interès mal entès.

Igualtat. S'hi hauria d'anar per un procés racional. De fet, potser s'hi va pel segon principi de la termodinàmica.

Incoherència. Sovint, la pretesa incoherència d'altri no és sinó la seva coherència, judiciada a través de la nostra.

Independència. Fer vot d'independència equival a fer vot de pobresa. Tradicionalment, en canvi, el vot de pobresa anava unit al d'obediència.

Influències. Hom se les pot triar (fins a un cert punt). Amb una tria, tanmateix, influïda per altres influències. És una espiral sense fi. En la tria dels mestres, la sort hi fa també un paper important. I, curiosament, tothom creu haver tingut sort!

Infraestructura cultural. Són poques les obres que tenen categoria de «fundacionals» de «constitutives», en la cultura occidental: Homer, els tràgics grecs, Plató (tot Plató), Aristòtil (tot Aristòtil), l'estoïcisme i l'epicureisme (difícils, tanmateix, l'un i l'altre, de concentrar simbòlicament en un sol autor o una sola obra), la Bíblia, el sant Agustí de les *Confessions*, la *Trinitat* i la *Ciutat de Déu*. I, pel que fa a l'època moderna, a més: Maquiavel, el conjunt Copèrnic/Kepler/Galileu/Newton, Descartes, Kant, Hegel, Darwin, el conjunt Marx/Freud. Són obres que contenen, de manera concentrada, tota la nostra substància cultural. Constitueixen l'armadura del subsòl que ens aguanta. La resta ja no té la categoria de «fundacional», de «constitutiua». Per important que sigui, ve després.

Interior/exterior. L'interior espacial (de la casa, del cos) és encara també exterior (com el subjecte universal d'una proposició pot ser encara predicat d'un altre subjecte). L'únic interior que ja no és exterior és la consciència (com l'únic subjecte que ja no pot ser predicat és l'individu). Però és un interior exterioritzable. ¿Seria alguna cosa sense cap mena d'exteriorització, almenys incoactiva? I l'exterior, ¿tindria finalment consistència, si fos indefinidament exterior? L'experiència d'interior/exterior podria molt ben ser el *locus philosophicus* per excel·lència.

Intuïció filosòfica. Bergson ha explicat que tota gran filosofia és com una mena d'univers en expansió a partir d'una intuïció fonamental. És pot explorar tot l'univers d'un filòsof i, després de prou familiarització, resumir la seva filosofia en l'espai d'un paper de fumar. Es pot dir, per exemple, que tota la filosofia de Leibniz es redueix a explicar que hi ha una «harmonia preestablerta d'una infinitat de mònades en el millor

dels mons possibles». Però aquesta concentració, en el cas que no produeixi una impressió d'extravagància, li diu ben poca cosa a qui no hagi recorregut el seu univers.

Investigació. En el sentit actual, és un concepte elaborat a partir de les ciències empíriques. Ja deu ser difícil d'aplicar a les ciències formals, però en filosofia perd gairebé tot sentit (llevat de la història de la filosofia). Si hi ha arrelat, deu ser a causa dels complexos, de la vanitat, del fetitxisme i de les subvencions.

Lliure pensador. És un pleonasm.

Mals endèmics de la filosofia: l'academicisme i el diletantisme. No em feu dir quin és pitjor. Tampoc no és qüestió de buscar el terme mitjà.

Materialisme. És una metafísica com una altra. Fora que es pensi que el materialisme és científic. Hi ha beneficis per pensar-ho. Com hi ha beneficis per pensar que és científic creure en Déu. Seria bo que, almenys els «filòsofs», sabéssim què vol dir «científic».

Materialisme/idealisme. No són ganes de jugar a la paradoxa dir que l'idealisme metafísic pot ser compatible amb el realisme històric, i fins i tot amb el materialisme històric. O que el materialisme metafísic pot coexistir amb qualsevol forma d'«idealisme històric».

Materialisme/naturalisme. Cal distingir entre materialisme i naturalisme, si no es vol passar bou per bèstia grossa. Ni els «materialistes» francesos del XVIII, ni Feuerbach, ni Marx i Engels, ni Haeckel, són materialistes. No passen de ser naturalistes —que és una altra cosa—, com ho eren els filòsofs de Jònia i, en general, la major part dels grecs, fora de les tradicions atomista i platònica. L'atomisme és, potser, l'únic exemple clar de materialisme.

Materialisme històric. Qui rebutja dogmàticament el materialisme històric es condemna a no entendre aspectes importants de la societat. Qui el professa dogmàticament, igual.

Metafísica. Tres condicions perquè una metafísica mereixi atenció: 1) coherència interna; 2) com-

patibilitat amb la ciència; 3) capacitat d'«il·luminar» la totalitat de l'experiència. Les dues primeres són condicions necessàries, però no suficients. La tercera és susceptible de graus: la diferència de grau condiona la diferència d'acceptabilitat.

Moral. El tema de Déu i el de la moral estan, certament, lligats (*cf.*, sense anar més lluny, Sartre, Dostoievski o Kant), però no de manera mecànica, ni en una direcció (Déu → moral) ni en l'altra (moral → Déu).

Moralistes. El geni francès es forjà en els segles XVI-XVIII. Amb Rabelais i Montaigne, Descartes i Pascal, Arnauld i Nicole, La Fontaine i Molière, La Rochefoucauld i La Bruyère, el cardenal de Retz i el duc de Saint-Simon, la La Fayette i la Sevigné, Fénelon i Malebranche, Bayle i Fontenelle, Montesquieu i Voltaire, Vauvenargues i Rousseau, Diderot, ... Tots són, més o menys, «moralistes». Fins i tot Corneille i Racine, disfressats de tràgics, i Boileau i Bossuet, oficials i solemnes, ...

Els «moralistes» són escriptors que no envelleixen, perquè connecten amb el fons permanent de la naturalesa humana. Al seu costat, glòries literàries molt més recents semblen autèntiques mòmies.

Morir. Deu ser com adormir-se. No adonar-se'n deu formar part de la definició.

Mort. «Al punt que hom naix comença de morir, / e morint creix, e creixent mor tot dia...» (Pere Marc). Al naixement comença el «compte-entrega» cap a la mort. Afortunadament, no sabem per quin número es comença a comptar. Malgrat tot, acostumem a posar música, per no sentir el cronòmetre.

Natura. La natura, que sovint exhibeix la seva mala baba (com diu expressivament el poeta), alguna vegada sembla sàvia.

Opcions. (filosòfico-religioses, filosòfico-polítiques, filosòfico-político-religioses). Tres tipus de factors que hi entren en joc: 1) intel·lectuals (hom opta pel que «veu» més clar); 2) morals (l'actitud moral no és irrellevant per a la «percepció»); 3) psico-socials (condicionaments i interessos).

Oposicions bàsiques: 1) Oposició gnoseològica: idealisme / realisme; 2) oposició metafísica: espiritualisme / materialisme; 3) oposició ideològica: idealisme / materialisme.

Poder. Qui té el poder té la «veritat». I hi ha moltes maneres de tenir (el) poder.

Poesia, filosofia. «No sé el que és la poesia, a no ser una mica d'ajuda per a viure rectament i potser per a ben morir» (Espriu). Es podria dir el mateix de la filosofia.

Positivisme / romanticisme. L'alternativa al positivisme no és el romanticisme. Són cara i creu de la mateixa moneda. Cal evitar el dilema amb un altre concepte de raó.

Progressista / reaccionari. Tant la raó com l'experiència mostren que ser progressista o reaccionari no té gran cosa a veure amb ser materialista o idealista.

Psicologia. «Nosaltres, els psicòlegs...», que deia Nietzsche. D'ençà que els psicòlegs porten bata, és una altra cosa: hi ha hagut una devaluació.

Raó, raons. No sempre que es tenen raons es té raó. No sempre que es té raó es tenen raons.

Raonable. Entre el racional i l'irracional, hi ha tota la gamma del raonable. El racional i l'irracional són només els dos extrems del ventall.

Sentit comú. La filosofia del sentit comú, que hom ha fet passar, de vegades, per la nostra filosofia nacional —vol dir que no som gaire rics—, és cega a l'«arqueologia», en el sentit foucaultia del terme (estudi del subsòl cultural, de les condicions històriques de possibilitat). És un immediatisme ingenu, que sucumbeix a la il·lusió del «natural». Li falta també la paciència de les mediacions, la paciència hegeliana del concepte.

Sentit filosòfic / sentit ideològic. Cal distingir entre el sentit filosòfic i el sentit ideològic de mots com: racionalisme, irracionalisme, idealisme, materialisme, espiritualisme, humanisme, metafísica, ciència, etc. Quan se'n fa una utilització ideològica, ja no estem en la filosofia, sinó en la política o en la retòrica, i no precisament en les de millor tradició.

Socratisme cristià. Una etiqueta que es va empecar Gabriel Marcel. Deixant a part, ara, aquest filòsof (gens negligible), és l'única que, amb la modèstia deguda, m'agradaria de merèixer (amb permís de Nietzsche).

Sospita. Els «filòsofs de la sospita» també són susceptibles de sospita (com els altres).

Terrible. Aquella pagesa d'escassos recursos lingüístics, que per magnificar qualsevol cosa utilitzava la paraula «terrible». Un dia em parlava de la bondat «terrible» d'una persona efectivament molt bona. Vaig pensar que era un adjectiu digne d'un gran escriptor. Hi pot haver una bondat «terrible», capaç no solament de desarmar, sinó fins i tot de fer por. La litúrgia romana aplica a santa Maria allò de *terribilis ut castrorum acies ordinata*.

Tragèdia. Només hi ha tragèdia, estrictament parlant, quan hi ha impotència enfront de la fatalitat, en un horitzó sense esperança. «Tragèdia» i «tragèdia grega» vol dir el mateix. En el món cristià, hi cap el drama, però no la tragèdia. Per això, si aquesta reapareix, o bé és un pastitx o bé és un indicatiu de descristianització.

Valor. És allò en què hom creu, allò per què val la pena de lluitar. Dels valors, se'n dóna testimoni amb la vida. És molt difícil de parlar-ne sense que es vegi el llautó.

Veritat. Hom ha dit encertadament que la veritat correspon als rats moments de suspensió de poder. Caldria afegir: i de suspensió d'interessos (o és una altra manera de dir el mateix?), i de suspensió de «coneixements». Veure-hi clar, neutralitzant l'opacitat del poder, dels interessos i dels «coneixements», és com un miracle.